

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Pedagogická fakulta

POSUDOK OPONENTA HABILITAČNEJ PRÁCE

Téma: Postoje učiteľ'ov materských a základných škôl k inkluzívnemu vzdelávaniu vo vzťahu k vybraným charakteristikám učiteľ'ov

Typ záverečnej práce: Habilitačná práca

Študijný odbor: Predškolská a elementárna pedagogika

Oponent: Doc. Mgr. Jana Kratochvílová, Ph.D.

1. Význam, aktuálnosť a originalita řešené problematiky

Zjišťování postojů učitelů k inkluzivnímu vzdělávání je v centru pozornosti mnoha výzkumníků zejména v posledních třiceti letech. I přesto je toto téma stále aktuální, a to ve vztahu k vývoji proinkluzivního vzdělávání v jednotlivých zemích. Habilitantka vychází z tvrzení Lechty (2010), že Slovensko se nachází mezi integrací a inkluzí. Tuto skutečnost potvrzuje také v současnosti stále prointegrativní pojetí platné legislativy, konkrétně školského zákona (č. 245/2008 Z.z. o výchove a vzdelávani). Autorka upozorňuje na nepostačující, implicitní vymezení inkluze v zákonu i na připravované změny v legislativě. Nové legislativní požadavky budou klást na učitele stále vyšší nároky v proinkluzivním vzdělávacím systému. Výzkumné uchopení jednoho ze základních principů inkluzivního vzdělávání postoje učitelů k inkluzi, přináší zajímavá data, která mohou pomoci učitelům, ředitelům škol, vzdělávacím učitelům i tvůrcům školské politiky ve vytváření vhodných podmínek a strategií, jak postupně s postoji učitelů pracovat ve prospěch přijímání diversity v hlavním vzdělávacím proudu. Význam tématu podtrhuje také rostoucí počet žáků se SVP v základních školách (zejména žáků s vývojovými poruchami učení).

2. Formální zhodnocení práce

Formální úprava i počet stran jsou v souladu se směrnicí č. 12/2011 o závěrečných, rigorózních a habilitačních pracích na UMB v Banskej Bystrici.

Práce je logicky strukturována do čtyř nosných kapitol, jejichž obsah je v souladu s názvem i zaměřením práce. Kapitoly jsou vzájemně provázány. Jejich řazení předchází úvod, na kapitoly navazuje závěr, seznam bibliografických odkazů a čtyři přílohy. Habilitační práce je zpracována na 100 stranách textu, s přílohami a seznamem literatury na 128 číslovaných stranách. Výzkumná data popisné i vztahové statistiky jsou přehledně zobrazeny v tabulkách i grafech. Seznam literatury je nadstandardní, obsahuje 204 položek s většinou zastoupenými zahraničními zdroji (asi 54%). Tato skutečnost souvisí se zaměřením práce a představením zahraničních výzkumných nástrojů v teoretické části práce, z nichž autorka čerpala ve svém výzkumu. Habilitantka se v textu odkazuje na odborné prameny v souladu s etikou vědecké práce, používá stěžejně primární zdroje (zřídka je použita sekundární citace) a prokazuje svoji dovednost psát odborným vědeckým jazykem.

K formální úpravě mám drobné připomínky, které nesnižují odbornou kvalitu práce: Ne zcela správně je uvedeno označení podkapitol v teoretické části práce v kapitole 1.3. Zkratka SVVP není uvedena v úvodním textu v plném znění (s. 13). Při interpretaci výzkumných výsledků je na stranách 66, 67 odkazováno na nesprávné číslo tabulky. Překlepy či jiné formální nedostatky se v práci objevují zcela výjimečně.

3. Úroveň rozpracování odborné teorie, komplexnost poznání problematiky v teorii i výzkumu:

Habilitační práce odpovídá svým obsahem cílům práce, které si autorka stanovila. Se znalostí adekvátních teoretických a výzkumných zdrojů, publikovaných na Slovensku i v zahraničí (stěžejně v posledních dvou dekadách) představuje současný stav poznání. Obsah jednotlivých kapitol je provázán. První kapitola je věnována teoretickým východiskům a kontextovým faktorům inkluze ve vzdělávání, kapitola druhá pojednává o výzkumných metodách. Na ni navazují výsledky výzkumu, diskuse a závěrečná shrnutí.

V první kapitole prezentuje autorka teoretický rámec. Opírá se o sedm základních pilířů Loremana (2007), z nichž se zaměřuje na postoje učitelů, jako jednoho z faktorů který ovlivňuje vytváření inkluzivnějších škol. Akcentuje postoje, i když neopomíná profesní znalosti a dovednosti v systému a jejich význam pro rozvoj inkluzivního vzdělávání. Habilitantka použila ve své práci pojem „inkluzivní učitel“ v souvislosti s jeho kompetenčním profilem (European Agency for Development in Special Needs Education, 2012). Nabízí se úvaha, zda je nezbytné tento přívlastek používat v době, v níž je rozmanitost našich žáků zcela běžnou součástí našeho života i škol, zda neuvažovat o každém učiteli jako učiteli, který je schopen s rozmanitostí žáků pracovat. Otázkou tedy je, zda chceme mít učitele (profesně kvalifikovaného pedagogického pracovníka) a inkluzivní učitele? Zajímá mě názor autorky na toto terminologické vymezení.

O tom, že se habilitantka orientuje ve výzkumné metodologii zvoleného tématu, svědčí přehled nástrojů, které uvádí v podkapitole 1.3. Množství času, které se skrývá za touto analýzou, vyústilo v precizní zpracování přehledu a deskripce charakteristik nástrojů, jejich tvorby i hodnocení. Přibližuje charakteristiky 17 vybraných zahraničních dotazníků a zdůvodňuje volbu nástroje TAIS pro svůj výzkum. Ve své práci se odkazuje na vysoce uspokojivé psychometrické vlastnosti použitých nástrojů. Analyticky nahlíží na komplexnost nástrojů z hlediska zkoumání dimenzí postoje.

Pozornost zasluhuje podkapitola 1.3.1, v níž sumarizuje výsledky domácích a zahraničních výzkumů orientovaných na vliv demografických i zkušenostních proměnných na postoje učitelů i studentů k inkluzi. Tyto výsledky následně propojuje s daty z empirické části práce v diskusi. V kapitole 1.3 habilitantka prokazuje svoji schopnost orientovat se ve výsledcích domácího i zahraničního výzkumu a s daty kriticky pracovat.

Přestože autorka práce v metodologické části práce zdůvodňuje volbu výzkumného nástroje pro zjišťování postojů učitelů k inkluzi, v teoretické části práce mi chybí problematiku postojů, která by prezentovala východiska pro uvažování při volbě výzkumného nástroje.

4. Úroveň rozpracování výzkumu

Na teoretická východiska práce navazuje plynule formulace výzkumného problému. Autorčiny ambice směřují ke zjišťování postojů učitelů k inkluzivnímu vzdělávání prostřednictvím kvantitativního empirického výzkumu, založeného na designu „ex post facto výzkumu“. Záměrem bylo sledovat vztah demografických charakteristik (věk, pohlaví, délka praxe), i proměnných, které se pojí se zkušenostmi respondentů (absolvovaná témata ve vzdělávání, zkušenosti se vzděláváním dětí se SVP a preferovaná volba vzdělávání dětí a žáků se SVP) na postoje k inkluzivnímu vzdělávání. Sledovaným charakteristikám odpovídají položky v úvodní části výzkumného nástroje. Položka číslo 10 zjišťující oblasti vzdělávání by si zasluhovala dle mého specifikaci v podobě délky, případně intenzity absolvovaného vzdělávání. Habilitantka by tak získala hlubší vhled do typu absolvovaného vzdělávání a jeho vlivu na postoje učitelů.

Účastníky výzkumu byli učitelky a učitelé mateřských a obou stupňů základních škol ($n = 926$). Výzkumný vzorek (dostupný výběr) považuje sama autorka za jeden z limitů své práce. K vymezenému výzkumnému problému se váže pět cílů, čtyři výzkumné otázky a k nim formulovaných sedm hypotéz.

Jako výzkumné cíle si autorka stanovila:

1. popsat základní psychometrické vlastnosti dotazníku TAIS v slovenském prostředí,

2. identifikovat proměnné, které mají vztah k proinkluzivním postojům učitelů k inkluzivnímu vzdělávání,
3. analyzovat postoje učitelů k inkluzivnímu vzdělávání ve vztahu k demografickým charakteristikám učitelů,
4. zjistit, zda existuje vztah mezi vnímanou profesní zdatností učitelů k inkluzivní praxi a postoji k inkluzivnímu vzdělávání.

První cíl „popsat základní psychometrické vlastnosti dotazníku TAIS v slovenském prostředí“ vnímám spíše jako součást zvolené výzkumné metodologie, než cíl formulovaný ve vztahu k stanovenému výzkumnému problému. Pro lepší orientaci ve stanovených cílech a výzkumných otázkách by prospělo provázat číselně jednotlivé cíle s výzkumnými otázkami.

Pro zjištění odpovědí na výzkumné otázky použila habilitantka část položek z komplexního dotazníku, který uvádí v příloze (položky 26-35 a položky 36-53). Zjišťování postojů k inkluzi bylo inspirováno jednofaktorovým zahraničním nástrojem Teacher Attitude to Inclusive Education Scale (TAIS), (Salovittia, 2015). Přestože autorka reflektuje nesoulad jednodimenzionálního nástroje TAIS s pojetím dimenzí postoje v našem kontextu, prosím o informaci, z jakého konstruktů původní nástroj vychází a vysvětlení její volby ve prospěch tohoto nástroje, neboť přehled nástrojů, které uvádí v teoretické části práce obsahuje nástroje, které by byly našemu trojdimenzionálnímu pojetí postojů bližší.

Položky byly přeloženy trojčlenným expertním týmem (autorka, profesionální překladatel z anglického do slovenského jazyka, vysokoškolský pedagog s výbornou znalostí angličtiny). Na slabé míře v procesu adaptace nástroje upozorňuje sama autorka v limitech výzkumu. Uvádí, že si je vědoma chybějící kulturní adaptace výzkumného nástroje i chybějícího zpětného překladu.

Na základě scree plotu byly v nástroji TAIS identifikovány dva faktory, (výsledky inkluze a inkluze jako hodnota). Použití faktorové analýzy bylo potvrzeno dalšími testy (Kaiser-Meyer-Olkon test; Bartlettův test sféricity). Výsledný graf vlastních čísel faktorů není v práci, ani přílohách zobrazen.

Ocenění zasluhuje diskuse k charakteristikám nástroje TAIS v mezinárodním kontextu, v níž habilitantka připouští v souladu s autory nástroje vliv socio-kulturního kontextu na odlišný počet faktorů oproti originální verzi nástroje.

Překvapivým výsledkem pro mě je zamítnutí hypotéz H1 a H2, tedy nepotvrzení rozdílů v postojích učitelů působících na různém stupni vzdělávání a v postojích mezi muži a ženami. K zamyšlení mě nutí i zjištění, že s věkem učitelů klesá tolerance k inkluzivní praxi (TAIS1). Tento výsledek by bylo zajímavé dále výzkumně uchopit s ohledem na dlouhodobost působení učitelů v praxi. Co je příčinou tohoto výsledku? Jsou to špatné podmínky, únava, vyhoření učitelů, či jaké další faktory? Do jaké míry je tento stav ovlivněn nepostačující způsobilostí učitelů? Pokud učitelka se 14letou praxí hovoří o nefunkčním působení asistenta ve třídě, vypovídá to o její nekompetentnosti spolupráci s asistentem ve třídě nastavit. Je to učitelka, která nese zodpovědnost za proces výuky, ne asistent. Autorka ve své práci poukazuje na význam spolupráce mezi všemi aktéry a potvrzuje, že téma spolupráce učitele a asistenta pedagoga je stále aktuální nejen v ČR, ale i na Slovensku.

Zjištění příčin může vést k nastavení systému dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků i ke změně podmínek proinkluzivního vzdělávání. Výzvou zůstává forma a obsah vzdělávání, neboť výsledky poukazují na neexistující pozitivní vztah mezi postoji učitelů a tématy jejich vzdělávání. Inspirací by mohla být Škola inkluzionistů a doporučení, pro pregraduální a celoživotní vzdělávání, které habilitantka uvádí v závěru své práce.

Souhrnně lze konstatovat, že autorka prokazuje schopnost klást si výzkumné otázky, vést výzkum, formulovat nové myšlenky. Ve vztahu ke sledovaným charakteristikám učitelů vede diskusi, polemizuje s autory, vyvozuje vlastní závěry a doporučení pro praxi i obor. Autorka ve své práci neopomíjí limity vlastního výzkumu.

5. Otázky pro habilitantku

Jsou zakomponovány přímo v textu, nicméně dodávám následující náměty na diskusi:

- a) Výsledky výzkumů zaměřených na vztah vzdělávání (speciálně-pedagogických a inkluzivních témat) a postoje učitelů i studentů k inkluzi jsou velmi rozporuplné. Nepotvrdil se ani předpoklad, že přímá zkušenost s prací s žáky se SVP souvisí s jejich postoji k začleňování do běžných škol. Co to znamená pro vzdělavatele učitelů a kurikulum pregraduální profesní přípravy? Jak zefektivnit pregraduální profesní přípravu ve prospěch přijímání diverzity a zvládnání strategií práce v inkluzivním prostředí školní třídy u našich studentů? Jak sledovat vztah mezi kvalitou proinkluzivní profesní přípravy a jednáním studentů na praxích a později ve školách?
- b) Habilitantka analyzovala velké množství výzkumných nástrojů, má hluboký vhled do metod a technik zjišťování postojů učitelů k inkluzi. Zajímalo by mě, zda vysledovala určité trendy ve vývoji výzkumných metod a technik pro zjišťování postojů.

6. Závěr

Teoretická část, prezentace výsledků domácích i zahraničních výzkumů v oblasti postojů k inkluzivnímu vzdělávání i výstupy empirického výzkumu habilitantky poskytují velmi cenné informace užitečné pro podporu inkluze ve vzdělávání. Výsledky poukazují na složitost společného vzdělávání nejen na Slovensku, v České republice, ale ve světě obecně a na jeho komplexnost. Výzkumná data nejsou vždy potěšující, nicméně přináší řadu podnětů nejen do pregraduální profesní přípravy a dalšího vzdělávání učitelů. Nutí nás klást si otázky, které směřují k celé společnosti. *Co, kdo a jak má, může přispět ve prospěch přijímání diverzity a k připravenosti s žákovskou diverzitou pracovat.* Habilitační práce je zdrojem cenných výzkumných informací, které mohou být uchopeny v další etapě celospolečenského vývoje na Slovensku směrem k rozvoji inkluzivnímu vzdělávání.

Terminologická srozumitelnost, vlastní přístup, analýza získaných dat, jejich interpretace, kritické úvahy nad empirickými daty v habilitační práci a její dosavadní tvůrčí činnost svědčí o vybavenosti habilitantky k vědecké činnosti.

Na základě výše uvedeného konstatuji, že habilitační práce Mgr. Mariany Cabanové, Ph.D. „Postoje učitel'ov materských a základných škôl k inkluzívnemu vzdelávaniu vo vzťahu k vybraným charakteristikám učitel'ov“ **splňuje** požadavky standardně kladené na habilitační práce v oboru Predškolská a elementárna pedagogika.

Habilitační práci doporučuji k obhajobě. Po úspěšné obhajobě habilitační práce navrhuji udělit paní Mgr. Marianě Cabanové, Ph.D. vědecko-pedagogický titul docent v oboru Predškolská a elementárna pedagogika.

V Brně dne 29.5.2021

Doc. Mgr. Jana Kratochvílová, Ph.D.